

VLIEGENDE HOLLANDER TE GENT IN 1692

Een misleidende titel, beste lezer, want het gaat niet om het legendarisch Hollands spookschip dat plots op Gents wateren verscheen maar om een zeer prozaïsch Hollands vrachtschip dat in de lucht vloog.

Net als bij het spookschip, helaas, betekende het de dood voor wie het zagen. Het was o.m. geladen met 36 à 38 vaten buskruit en het explodeerde op 29 september 1692 even voor negen uur in de ochtend.

Het lag aangemeerd in de Sassche Vaart bijna recht tegenover het Groot Magazijn. Het lag daar niet eenzaam en alleen. Het was één van de schepen van een Hollandse flottielje bevracht met *artillerie buscruijt ende ander amonitie ende ghetuijgh van oorloghe* liggend in de riviere... van aen het rabot langst het berauwe ende voghelensang tot aen de eerste muijdepooorte (1). Hoe die schepen daar terechtwamen is een heel verhaal.

In september 1692 was het vierde jaar van wat men later de Negenjarige Oorlog (1689-1697) zou noemen, enkele maanden oud. Lodewijk XIV was in het bezit van Mons en Namen en voerde de gebruikelijke plundertochten uit in de Zuidelijke Nederlanden. Tegenover hem stond een brede coalitie van Keizerlijke (van het Roomse Rijk), Spaans-Nederlandse, Staatse (Hollandse) en Britse troepen. De eerste twee sedert 1691 onder het bevel van Maximiliaan-Emanuel van Beieren voor rekening van Spanje landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden en de laatste twee onder het bevel van Willem III, die èn stadhouder van de Verenigde Provinciën èn koning van Engeland was.

Het waren vooral de laatste twee op wie de verdediging van de Zuidelijke Nederlanden berustte al waren de Keizerlijken niet zonder belang.

De aanwezigheid van Staatse schepen met krijgsvoorraden in het hinterland van het front was dus heel normaal.

De aanwezigheid van geallieerde troepen in en rond de stad wordt geïllustreerd door enkele uitgaveposten in de stadsrekeningen.

- Don Anthonio Idalgo, *major van de militaire binnen dese stadt* - de Spaanse stadscommandant ongetwijfeld - kreeg 300 gulden voor een *nieuwjaer* en evenveel voor *eenen mei* (2) in *consideratie van de goede diensten die hij aen de stadt heeft ghedaen ende noch sal doen soo in het houden van de goede order onder de militaire als het doen cessereren van de blauwerijen van de rechten van de stadt onder deselve militaire* (Ordonnantie van 3 jan. 1693) (3).

Hij kreeg met andere woorden de royale som van 100 pond groten om ten slotte toch maar te doen wat hij moest doen wat dat betreft.

- Baron de Torsij, *sergeant major de Bataille*, commandant van de troepen

van zijne majesteit *binnen dese stadt*, m.a.w. bevelhebber van de Spaans-Nederlandse troepen in de stad gelegerd, kreeg 200 patagons in klinkende munt en een stuk wijn (4). Waarde: 86 pond, 13 schellingen en 4 groten of 86-13-4 (5). Ordonnantie van 25 apr. 1693.

- Generaal Tolmach (Talmach) commandant van de Engelse troepen, die in de winter van 1690-91 in de stad gelegerd waren kreeg een zilveren schotel met schenkan ter waarde van 110-4-11 (werk van Jan Carlier) om de nodige tucht onder zijn manschappen gehandhaafd te hebben en om *sijn volck meest te hebben laten liggen te saemen in publicque plaetsen... waerdoor de stadt merkelijk profijt heeft genoten* (Ordonnantie van 14 dec. 1691 (6)). De stad hoefde daardoor aan zijn burgers geen inkwartieringsvergoedingen te betalen... maar of *sijn volck* die situatie evenzeer geapprecieerd heeft is natuurlijk iets anders.

Dezelfde generaal kreeg op 27 en 28 mei 1693 het bezoek van enkele afgevaardigden van de stadsmagistraat. Hij commandeerde dan de Engelse en Hollandse troepen gelegen in een kamp buiten de Dampoort (7).

- Aan meester chirurgijn Heijnderick van Haecke betaalde de magistraat 2-8-0 voor de zorgen verstrekt aan Jan Heijndericx en Jan Vereecken, allebei verwond door Duitse soldaten, gelegen in het Hof van Sint-Antone. Ordonnantie van 22 juli 1692 (8).

- Loodgieter Jan vander Brugghen kreeg 8-6-3 *tot hulpe ende betaelijnghe vande onkosten bij hem ghesupporteert ten drij plaetsen ghewont sijnde door de Deensche soldaten...* (9).

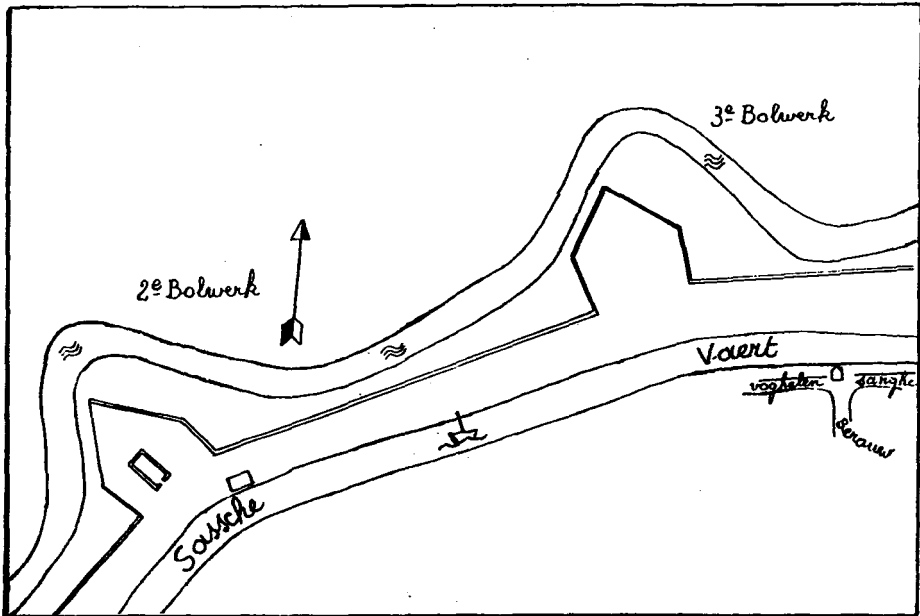
Het gaat ongetwijfeld om Deense soldaten in Keizerlijke dienst aangezien Denemarken niet betrokken was bij de Negenjarige Oorlog.

Het ongeluksschip, zegt het relaas, lag *in de riviere bij naer recht over het groot magazijn staende op de Vesten... ten voghelensanghe*. Waar dit Groot Magazijn precies gelegen was (10)?

Op een van de figuratieve kaarten van de vesten, dd. 1758, van Willem de Deken (11) staan in het tweede bolwerk (gerekend vanaf het Rabot) twee gebouwen; een groter in het eigenlijke bolwerk zelf en een kleiner langsheen de Sassche Vaart.

Op een oudere figuratieve kaart dd. 1590 van Jan de Buck (12) wordt de weg langsheen de vaart aan het uiteinde van Berouw, *voghelensanghe* genoemd. De schokgolf van het exploderende schip trof, zegt het relaas, *de Corps de Garde naest het magazijn staende waerdoor het wel d'heelst is gheruineert... mitsgaders het selve magazijn oock ten deele beschadigt soo is het dack door de balcken erop gevallen als andersints, ende het welck oock perijckel soude ghelooopen hebben van verongheluckt te worden ten waer de voorsijde Corps de garde het selve hadde afgheweert ende den slagh gebroken*.

Het ligt voor de hand aan te nemen dat het groter gebouw van het tweede

Fragment van de vesten naar Willem de Deken (1758) en Jan de Buck (1590) met de vermoedelijke positie van het ongeluksschip.

bolwerk het Groot Magazijn en het kleiner langs de vaert de Corps de garde is.

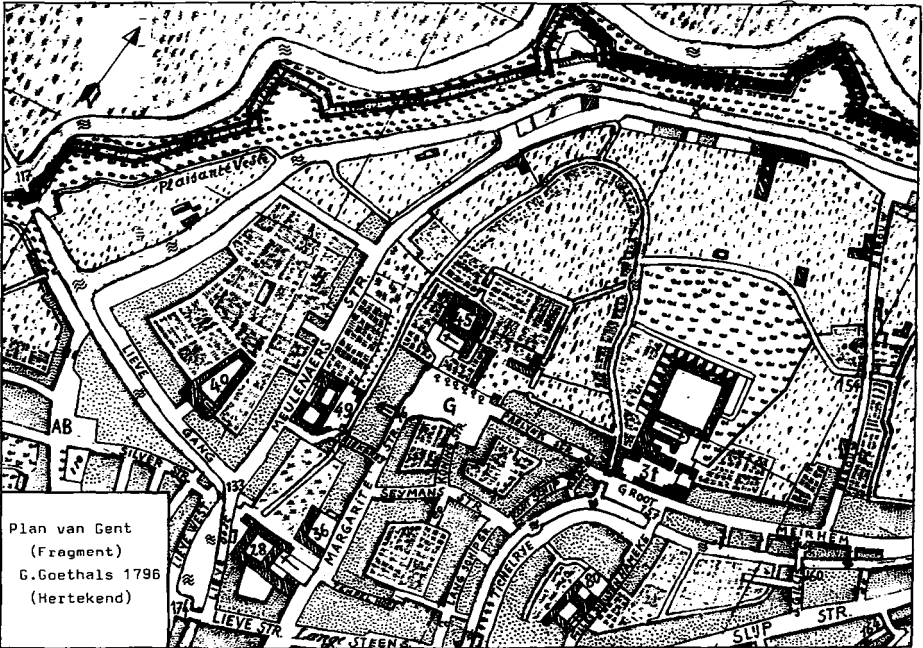
Het exploderende schip moet dus tussen het tweede en het derde bolwerk gelegen hebben. Alleen op die manier kon de schokgolf door de Corps de garde gebroken worden.

Op het ogenblik van de explosie bevonden zich op het schip: de schipper, zijn echtgenote en zoon evenals de echtgenote en het kind van de *coïrs* (commissaris?). Hun lichamen werden aan stukken gereten, *de stucken... zijn ghevonden sommige verre van daer verspreijt*. Drie à vier soldaten, die op de straat wandelden ter hoogte van het huis *den voghelensanck*, schoten er het leven bij in.

De acht of negen leden van de burgerwacht, met dienst in de Corps de garde kwamen er levend maar niet ongedeerd uit te voorschijn.

- Jan Galle kreeg 5 pond groten, Lieven Heijnselincx 2-3-4 en de schoenmakersknecht Laureijns Ginoffel 1-12-0 voor *de pijn, smerte ende verlet* door hun verwondingen veroorzaakt. Het ergste er aan toe lijkt Jan Galle geweest te zijn; hij kreeg de grootste vergoeding en van hem wordt gezegd dat hij *eenighe weken te bedde* (heeft) *ghelegen* (13).

Aan de doctor in de medecijnen, de chirurgijnen en de apotheker betaalde de magistraat gezamenlijk 6-9-8 voor hun goede zorgen (14).

LEGENDE

16. Kleermaekers(kapel).	154. Berouwbrug.
28. Augustijnen(klooster).	157. Chartreusenbrug.
31. Chartreusen(klooster).	160. Sint-Gillisbrug.
36. Augustijnen(college).	164. Huidevetterkenbrug.
40. Sint-Antonne (Hospitaal).	174. Liefbrug.
45. Groenen Briel (Vrouwen abdij).	AB. Princenhof.
49. Terhaegen (Hospitaal).	G. Briel (Plaets).
80. Roolijvekensschool.	cc. Tempelstraat.
110. Manegie.	ee. Winkelstraat.
117. Rabot.	x. Vermoedelijke ligging van het ongeluksschip
133. Kleijne Liefbrug.	

De materiële schade was enorm. Behalve die geleden door het Groot Magazijn en de Corps de garde werden van enkele huizen en blekerijen in de buurt de daken afgerukt en de muren zwaar beschadigd... *zij zijn bij naer ten gronde ghevallen.*

Als we aannemen dat het ongeluksschip halfweg het tweede en het derde bolwerk lag - gerekend vanaf het Rabot - dan was de abdij van Groenenbriel er 345 meter van verwijderd, de Noordelijke vleugel van het klooster van de Chartreusen met de cellen van de monniken lag daar nog geen 300 meter vandaan en de kerk ongeveer 360 meter.

Over de schade in de abdij van Groenenbriel zijn we het best ingelicht dank zij de *Staet ende inventaris in baeten ende commeren* (15) 4 jaar later opge maakt bij de dood van abdis Elisabeth Bordincx († 4 juni 1696). Daarin

lezen we dat *den bouw van het clooster seer is ghedeterioreert, in veele plaetsen de mueren ende fundamenten ghebosten (gebarsten) ende ghescheurt, de ghelaesen vyghespronghen, de daecken afgevallan door het springhen van een schip ghelaeden met poyer... ter causen van welcken wij groote ende inestimabel schaede hebben gheleden ende noch sijn lijdende midts (=vermits) de meesters metsers hebben verclaert dat de fundamenten vant clooster hun sijn begevende.*

Bij de Chartreusen of Kartuziers - nu Sint-Jan de Deo op het Fratersplein - vlogen de ruiten aan diggelen en werden de daken van het klooster en de kerk zwaar beschadigd, zegt het relaas. De schade zal hier zeker niet geringer geweest zijn dan in de Groenenbriel, zij lagen immers, grosso modo, even dicht bij het rampzalig schip.

De laatste levensdagen van prior Jozef Bennett (16) - hij stierf 10 dagen later, op 9 oktober - zullen er ongetwijfeld door vergald zijn geweest.

De geringste schade lijken de Augustijnen geleden te hebben. Het relaas spreekt alleen van de Noordkant van het kerkschip waar de vensters er aan gingen en de *ijsere staeken* er uit vlogen.

Die Noordkant zal wel boven de belendende huizen uitgestoken en daardoor de schokgolf opgevangen hebben.

Dat zij niet méér schade leden is ongetwijfeld te wijten aan hun afgelegen ligging. Het kerkschip lag op 690 meter van de exploderende vrachter wat tweemaal zo ver is als het Kartuizerklooster en de Groenenbriel.

En aangezien iemands ongeluk of dood ook iemands brood is waren er heel wat die aan die ramp een mooie stuiver verdienden; enkele hadden er zelfs een vette kluij aan.

- Ferdinand della faille, heer van Huise, hoogbaljuw van de stad, kreeg een stuk wijn van 25 pond en jonker Cornelis Arnoldus Sandelijn, *munitioaris*, d.w.z. verantwoordelijke voor de stedelijke artillerie en *munitie van Oorloghe* een stuk wijn van 20 pond om *promptelijck* het Groot Magazijn geïnspecteerd te hebben ten einde na te gaan of het ook geen *perijckel* liep van te springhen ende verongeluckt te worden (17).

- Aan de 11 mannen, die op 29 sept. na de ramp de wacht gingen houden in de corps de garde werd 2-7-8 betaald of 4 schellingen en 4 groten per man (18).

- Aan de 12 stadshellebaardieren werd voor hun *extraordinaire* - d.w.z. buiten hun normale opdracht vallende - waakdiensten 2 pond betaald of 3 schellingen en 4 groten per man (19).

- Jeronimus Buijck kreeg 1-14-0 voor het aanbrengen van de sleutels van het Magazijn en andere diensten gedaan op 29 sept. (20).

- Mattheus Bauwens en Daniël Coppejans junior kregen elk 3-9-4 voor hun prestaties in en rond het Magazijn op diezelfde dag (20).

- Charles Franciscus (of François), sergeant van de soldaten van de Oudburg, kreeg 0-17-4 voor hetzelfde (20).

- Timmerman Cornelis Maijeur en Frans Mast kregen elk 4-6-8, Jan Neijt kreeg de helft daarvan (21) en meesterknecht-metser Frans Verspeijen eveneens (20).

Dezelfde dag nog trok de stadsmagistraat de passende conclusie uit die rampzalige gebeurtenis... *het collegie extraordinairlijck vergadert sijnde... presiderende mher Maximiliaen Anthone Rijm Ridder heere van Ramme-laere voorschepene... is gheresolveert den Commissaris vande selve amonitie... te doen spreken ende de schepen waer in buscruijt oft diergelijck periculeus goet is gheladen te doen legghen tusschen de twee muijdepoorten om diergelijcke & meerder ongheluck te verhoeden* (22).

Als men bedenkt dat die *extraordinaire* vergadering om 10 uur van start ging en het schip even voor negenen explodeerde dan hebben Gents vroede vaders voor zoveel snelheid en besluitvaardigheid tijdens de vergadering ongetwijfeld een pluim op hun hoed verdiend.

Jan met de pet en ook die met een hoed werd in nog geen twee weken tweemaal dooreen geschud, de eerste keer was dit op 18 september door een aardbeving (23).

Dat dit van het goede teveel was zullen zij wel gevonden en zich daarenboven afgevraagd hebben wat hen nog boven het hoofd hing.

E.G.R. OSSIEUR

NOTEN

1. Stadsarchief Gent (SAG) Reeks 107, reg. 9, p. 234ro en p. 248ro.
2. Als geschenk, als tractatie, cfr. donner le mai = een geschenk geven.
3. SAG. Reeks 400, reg. 233, p. 207ro. Blauwen = smokkelen, ontduiken.
4. SAG. Reeks 400, reg. 233, p. 157vo.
5. Eén pond groten = 20 schellingen. Eén schelling = 12 groten.
6. SAG. Reeks 400, reg. 232, geen paginering.
7. SAG. Reeks 400, reg. 233, p. 182vo.
8. SAG. Reeks 400, reg. 231, p. 177vo.
9. SAG. Reeks 400, reg. 233, p. 171vo.
10. Met hartelijke dank aan mevr. L. Charles, wetenschappelijk medewerkster Stadsarchief Gent voor de kostbare aanwijzingen.
11. SAG. Reeks 98, nr. 2.
12. SAG. Reeks 98, nr. 1.
13. SAG. Reeks 400, reg. 233, p. 170ro.
14. SAG. Reeks 400, reg. 233, p. 171ro.
15. Algemeen Rijksarchief te Brussel. Fonds Raad van State, nr. 1263.
16. J. De Grauwe. *La chartreuse de Notre dame du Val-Royal à Gand*, in *Monasticon belge*. Deel VII, vol. 5. Luik 1989.

17. SAG. Reeks 107, reg. 9, p. 248ro.
 18. SAG. Reeks 400, reg. 233, p. 202vo.
 19. SAG. Reeks 400, reg. 233, p. 205ro.
 20. SAG. Reeks 400, reg. 233, p. 203vo.
 21. SAG. Reeks 400, reg. 233, p. 204ro.
 22. SAG. Reeks 107, reg. 9, p. 234ro.
 23. Artikel in voorbereiding.
-